

Проф. др Милан Ристовић, ред. професор
Филозофски факултет у Београду,
Одељење за историју

УДК
378.147:316.75(497.1)''1950/1970''(093.2)
378.014.5(497.1)''1950/1970''(093.2)

Један документ о стању на југословенским универзитетима и факултетима после Другог светског рата

Београдски универзитет је током Другог светског рата и првих послератних година, прошао кроз изузетно турбулентан период своје историје. На почетку немачке окупације Универзитет је био затворен, а један од задатака колаборационистичке администрације у Србији било је наметање његове „реформе“. Требало је створити такав универзитет, који одговара новој „светоназорној улози“, уз обавезно „чишћење“ наставног кадра. Ово „глајхшалтовање“ централне српске високошколске и просветне установе, са јаком демократско-либералном традицијом, на којој је пред рат, био снажан утицај како либерално-грађанских тако и комунистичких студентских организација, требало је да елиминира универзитет као центар националног отпора. Једна од оптужби, која је од стране колаборационистичких кругова упућивана Универзитету било је „запостављање националних идеала“, превелик утицај „декадентног Запада“, али и комунизма и „интернационализма“.

Сенат Универзитета је пружио отпор „реформи“ наметаној од стране колаборационистичких власти.¹ Део наставника је био у заробљеништву у Немачкој и Италији, део ухапшен или у емиграцији или се прикључио снагама отпора, док се једна група наставника ставила на располагање Недићевој администрацији. На основу наредбе немачког војног заповедника у Србији од 30. маја 1941. године били су отпуштени с посла сви професори Јевреји. Професори српске националности су отпуштани због „националне непоузданости“, односно, не-симпатије према новом режиму, либералних политичких ставова, антинацизма, чланства у слободнозидарским ложама и сл. Укупно је отпуштено 206 наставника. Професори су узимани и за таоце, као што је био случај са 32 професора

¹ Borković, Dr Milan, *Kontrarevolucija u Srbiji. Kvislinška uprava 1941–1942*, Knj. I, Beograd 1979, стр. 74.

Универзитета ухапшених почетком новембра 1941. године и заточених у логору Бањица.² Имовина Универзитета је уништавана и одузимања. До краја окупације Универзитет је био затворен, није одржавана настава, већ је било дозвољено полагање испита на неким факултетима.³

Прве године по завршетку рата, Београдски универзитет је (октобра 1945), имао 323 наставника и асистената. То је било тек нешто више од половине наставног особља запосленог на Универзитету 1941. године (577). У децембру је број наставника порастао на 388. Стање је и следећих година било незадовољавајуће јер је однос броја наставника и асистената и растуће студентске популације био у великом нескладу: крајем 1947. године било је 347 наставника и 232 асистента, док је број студента нарастао на 24.364. Ангажовање у настави хонорарних наставника и предавача није битније поправљало ову диспропорцију. Године 1948. било је 464 наставника и 278 асистената на 28.987 студената.⁴

Губици које је Београдски универзитет претрпео током рата, увећани су његовим „чишћењем“ на крају рата и непосредно по његовом окончању. На удару су се нашли наставници које су нове власти оптужиле за идеолошку и политичку „неподобност“, првенствено они оптужени за сарадњу са окупатором и прихватање дужности у колаборационистичкој администрацији или неки други вид активности оцењен од нових власти као чин издаје. У децембру 1944. године, основани Суд части Београдског универзитета је испитао понашање наставног кадра Универзитета током рата и закључио да се деловање једног броја професора може осудити као издајничко (као што је био случај са ратним ректором, Николом Поповићем, професорима Веселином Чајкановићем, Милошем Тривунцем, Бранком Поповићем...). Са Универзитета је, на основу процена Комисије (радила до маја 1945. године), избачено 37 наставника који су уклоњени са Универзитета, осуђени на одузимање грађанских и политичких права и „губитак српске националне части“, а неколико је било осуђено и на затворске казне. Још пре почетка рада ове комисије, крајем новембра 1944. године, стрељани су по пресуди Војног суда професори Илија Пржић⁵ и Бранко Поповић⁶, док су Никола

² *Logor na Banjici. Logoraši, Pvi tom: knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941–1944)*, Beograd 2009, стр. 47.

³ Петрановић, Бранко, „Окупатор и Београдски универзитет 1941–1944“, у: *Зборник радова. Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији*, Београд 1983, стр. 140–149.

⁴ О стању на Београдском универзитету током првих послератних година в.: Bondžić, Dragomir, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004, 228–236. (у даљем тексту: Bondžić, D., *Beogradski univerzitet...*)

⁵ Илија Пржић, професор Правног факултета у Београду, за време рата блиски сарадник Милана Недића и министра просвете Велибора Јонића.

⁶ Бранко Поповић, сликар, професор и декан Техничког факултета за време окупације.

Поповић⁷ и Милош Тривунац⁸ задржани у затвору (последњи је, касније такође стрељан).⁹

Загребачки и љубљански универзитети су током рата наставили са радом; са њих су 1941. године били одстрањени национално и политички „неподобни“ наставници, изван број се прикључио партизанима. По завршетку рата и над њима је извршено „чишћење“ наставног кадра, сад по критеријумима новог режима. Неки наставници, који су од 1941. године били отерани од стране усташких власти, после 1945. године били су враћених на своје катедре, али су (као на пример професор филозофије – Павле Вук-Павловић 1947. године), поново постали „непожељни“ и одстрањени са факултета.

Међутим, нова власт је, из прагматичних разлога (одржавање наставе и научног рада и опстанак универзитета), била принуђена да задржи и трпи наставнике који се нису „уклапали“ у идеолошки профил режима. Они су, као сумњиви, били под сталном паском власти, партијских и студентских организација, били изложени критици због „застарелих метода“ педагошког рада, „незаинтересованости“, „слабог залагања“, „немарксистичке методологије“ у науци, припадности масонским ложама, прозападним ставовима...

Посебну пажњу је на универзитетима у Београду, Загребу, Љубљани, факултетима у Скопљу и Сарајеву, требало посветити факултетима хуманистичких и друштвених наука, који су представљали „бастионе буржоаских схватања“ и потенцијалну опасност по идеолошку чистоту марксистичког учења. На Филозофском факултету у Београду наставили су да предају професори, који су на своје катедре ступили пре Другог светског рата, иако обележени као „буржоаски“ и „реакционарни“ (Виктор Новак, Васа Чубриловић, Георгије Острогорски, Милош Ђурић, Владета Поповић, Милан Будимир...). На другим југословенским универзитетима, који су претрпели мање губитке у рату од Београдског универзитета, стање је било слично.

О ставовима КПЈ и нових власти према делу наставног кадра на факултетима хуманистичких, правних и економских наука, њиховом педагошком и научном раду, „са гледишта идејности“ илустративан је документ који је 1949. године настао као анализа Одељења за школство Идеолошке и кадровске комисије ЦК КПЈ. Њега треба, такође, читати и у специфичном контексту: потресу који је изазвао сукоб с Информбиром, који је уздрмао „идеолошки монолит“, наметнуо панично „подизање будности“, што је и ову „анализу“ неминовно

⁷ Осуђен на 6 година затвора и три године губитка политичких права.

⁸ Милош Тривунац (1876–1944), германиста, за време Другог светског рата био министар у „влади народног спаса“ Милана Недића.

⁹ Митровић, Момчило, „Рад Комисије за обнову Београдског универзитета“, у: *Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији. Зборник радова*, Београд 1983, стр. 178–187; Bondžić, D., *Beogradski univerzitet...*, стр. 80–91.

обележило специфичним тоновима. Документ пружа једну дубоко идеологизовану слику стања на универзитетима и факултетима; у њему преовлађује незадовољство радом наставника, наслеђених од „старог режима“, који су, ипак, у том тренутку, били мања брига за власти од унутрашњег раскола у партији, а судбина њених апостата, стварних и оних који су тако били обележени и почели масовно да насељавају југословенски затворски архипелаг, добро је позната. Такође, он говори о настављању једног тешког стања у којем су радили и наставници и студенти, условима пуним импровизација и обележеним оскудицом, притисцима, неповерењем и потказивањима дела „организованих“ студената и наставника – чланова партије, својих сумњивих професора и колега. Сведочи о једном идеолошки ригидном, „прелазном времену“, које се дуго опирало променама, али је било ипак „осуђено“ на уступке, који су били увод у подношљивије и трпеливије односе власти и дела интелектуалне и научне елите, уз повремено, поновно посезање власти за репресивним мерама (почетком 1950, 1968, током 1970...).

Документ који доносимо настао је спајањем извештаја о стању на појединим универзитетима и факултетима. Задржане су стилске и правописне недоследности оригинала, уз мање корекције на местима где је било јасно да се ради о техничким грешкама приликом прекуцавања. И језик и стил документа доста говоре његовим састављачима, њиховој стручности, али највише о њиховој идеолошкој опредељености и односу према „наслеђеним“ универзитетским кадровима.

М. Р.

Анализа наставних планова и програма хуманистичких предмета са гледишта идејности и партијности на филозофским, правним и економским факултетима¹⁰

Наш извештај базира се на извештајима републичких управа за агитацију и пропаганду, затим на мишљењу професора и Народне студентске омладине Филозофског факултета у Београду и на извештају ЦК НОЈ¹¹ о стању студентске омладине у Љубљани.

Основна слабост извештаја републичких управа за агитацију и пропаганду јесте, што се махом базирају на добивеним извештајима, вероватно партиске организације на факултетима. Из њих можемо да закључимо да ове управе нису имале увид у постављеним проблемима, да се нису бавиле овим питањима.

¹⁰ Документ се чува у Архиву Југославије, фонд Идеолошке комисије Централног комитета СКЈ – 507, фасцикла. бр. 29, (без датума), 1949.

¹¹ Централни комитет Народне омладине Југославије.

Управа за агитацију и пропаганду ЦК КПХ¹² није се потрудила да се удуби чак ни у добивене податке, те је читав извештај пун неодговорних противречности и констатација. Не може због тога да се са сигурношћу ослони на ове податке.

Друга слабост ових извештаја јесте да се приликом оцењивања идејности наставних планова и програма није раздвојила идејност наставних планова и програма од идејности у извођењу наставе. По питању извођења наставе постоје исцрпни подаци о факултетима у Београду и у Загребу, сажети из Македоније, док из извештаја о овим факултетима у Љубљани и у Сарајеву, не може да се закључи ништа подробније чак ни о овом питању.

Ни у једном извештају не помиње се дејство Резолуције Информбироа на Студентску омладину и на наставнички кадар, као да то питање нема везе са идејношћу и партијношћу у настави.

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТИ

Филозофски факултет у Београду

Општа слабост наставног плана овог факултета је у томе, што је од ослобођења до данас с једне стране трпео сталне промене (некад и два пута у једном семестру), а с друге стране још није израђен коначни наставни план. Сталне измене плана поправљале су недостатке ранијих планова, али су оне истовремено изазвале и тешкоће и извесну збрку у извођењу наставе, створиле код студената атмосферу нестабилности плана и уверење да није потребно да се озбиљно спремају за испите, јер ће се до испита вероватно укинути неки предмети или увести нови. Овакво расположење одразило се негативно на испите.

Први планови носили су на себи обележје стихијности: студентима није било обезбеђено да добију систематски преглед градива појединих предмета, док је професорима било омогућено да из свога предмета одаберу извесну партију и да је обрађују две, три, па и четири године, што су добрим делом и учинили. Из тих разлога погодило се, на пример, да студенти из Националне историје слушају четири године историју Босне, а да зато време не чују ни једну једину реч из историје наших осталих народа. Такав је био случај и на групи књижевности, када су студенти четири семестра слушали предавања о Доситеју Обрадовићу, а затим четири семестра о Миловану Видаковићу, дакле за читаво време студије изучавали на факултету свега два писца. Овакав начин предавања био је обично везан за онај део предмета који је у то време обрађивао дотични наставник за неки свој научни рад.

¹² Централни комитет Комунистичке партије Хрватске.

Имајући у виду неправилност оваквог начина рада, партиска организација на Факултету повела је борбу за стварање таквог плана, који би водио рачуна о научном интересу наставника, и о потреби студената да предмете слушају у систематском прегледу. Изабран је хронолошки начин излагања, а за студенте четврте године, који су већи део градива већ чули у систематском прегледу, били су предвиђени и специјални течајеви из главног предмета, на којима би слушали опширна предавања из појединих раздобља, покрета, проблема итд. Поред тога за увођење у научни рад предвиђени су и дипломски радови, те је предвиђено да наставник са појединим студентима или мањом групом држи бројне консултације.

Оваквом начину рада били су прилагођени сви наставни планови на Филозофском факултету у Београду, осим групе из Опште и Националне историје, јер су професори те групе, на челу са Васом Чубриловићем, пружили отпор. За хуманистичке предмете треба начелно да се реши проблем цикличних или хронолошких предавања.

И овако уобличени планови носили су на себи низ недостатака: преоптерећеност споредним предметима, веће разлике у броју часова у појединим семестрима, несразмерност у односу часова у појединим семестрима, несразмерност у односу часова предавања и вежби итд.

Наставни програми Филозофског факултета још нису написани и прописани. Уколико су их наставници израдили, они су обично лажна слика, јер се по њима не предаје. Они су непознати студентима, а пошто нису отштампани, не може да се контролише да ли наставник предаје по програму. Они су неједнако рађени: или су преопширни, или се састоје само из наслова појединих одељака или глава књиге. Ови програми већином нису подељени по семестрима, тако да се најчешће дешава да професор не пређе ни половину градива зато што сувише развуче поједине делове у почетку. Врло мали број програма има тезе, те не може да се види како наставник поставља ствари.

Врло је мало програма који су обухватили и обавезну литературу. На Факултетском савету је постављено да сви наставници израде своје програме опширно, са тезама и са ознаком потребне литературе до 30 јуна 1949 године. Њих ће да прегледа комисија за израду предлога наставних програма.

У програму II (педагошке) групе код предмета Историја педагогије је у сасвим недовољној мери заступљена Историја педагогије народа ФНРЈ, иако за то постоје материјали. У III (историјској) групи програм из Историје народа ФНРЈ завршава се са 1941 годином. (Последњи став гласи: Општи закључак о узроцима слома старе Југославије). У VII групи (за јужнословенске језике и књижевност) програм из предмета Старија и новија књижевност код Срба и Хрвата је рађен на брзину, недовољно студиозно. Не само што се програм састоји из гомиле наслова и имена, већ је понекад и сам распоред наслова хронолошки неправилно распоређен.

Код обраде наставног програма може да се код појединих предмета приметити следеће:

а) У излагању Историје филозофије преопширно се говорило о филозофији до појаве марксизма, те наставник није стизао да тумачи студентима дијалектички и историјски материјализам. На овој групи нема уџбеника, а наставник не дозвољава студентима да умноже и издају скрипта његових предавања.

б) Настава педагогије је у целини на прилично ниском нивоу, може се рећи на средњошколском. Историју педагогије наставник тумачи буквално по совјетском уџбенику Мединског, чак је издао и скрипта под својим именом, а која су дослован превод Историје педагогије од Мединског. У оквиру Историје педагогије уопште се не излаже историја педагогије југословенских народа. Настава из посебне методике се уопште не изводи. Читава настава се састоји из низа теорија које се излажу без анализе.

в) Катедру Историје држе буржоаски оријентисани наставници. Професор Новак¹³ у предавањима често скреће, те на пример тврди, да је сеоба народа проузроковала смрт старог и почетак новог света, да је рушење римске империје последица сударања двеју цивилизација: римске – градске и германске – сеоске. У вези са последицама велике сеобе народа сматра за негативну страну распадање и пропаст римског државног апарата. Излаже без система.

Нема ни уџбеника, ни скрипата. Студенти се спремају по предатном средњошколском уџбенику историје од Цркуља.¹⁴ На совјетску литературу не упућује студенте.

Националну историју предаје Васа Чубриловић.¹⁵ У својим предавањима ограничава се на историју Срба и Босне и Херцеговине, а историју осталих народа Југославије не предаје или је излаже у оквиру историје Срба. Иако је опрезан у излагању, по многим питањима искривљује: 27 март сматра делом војничке завере, опадање турске царевине сматра последицом харемског, а не чврстог војничког васпитања њених султана. Период Народноослободилачке борбе предаван је досад (за четири године) свега један час у летњем семестру 1946–47. године. Студенти овај предмет спремају углавном по књизи Владимира Ћоровића – Историја Југословена.

г) Идеализам преовлађује и на групи историје уметности. Наставник класичне археологије тврди да је религија извор уметничке инспирације, а да без мистике нема религије, те према томе уметност је могућа само где постоји

¹³ Виктор Новак (1889–1977), историчар, професор на Филозофском факултету у Загребу (1920–1924), од 1924. до 1959. године професор Филозофског факултета у Београду, члан САНУ и ЈАЗУ.

¹⁴ Треба: [Стјефан] Сркуљ.

¹⁵ Васа Чубриловић (1897–1990), историчар, професор Филозофског факултета у Београду од 1934–1941; 1944–1967. Члан САНУ, ЈАЗУ, АНУБИХ, ЦАНУ. У време настанка овог документа био је министар у савезној влади ФНРЈ.

мистика и религија. Исти наставник негира класе у друштву. Предавања су му превод Шпрингерове Историје уметности.

д) Једна од основних слабости наставе историје књижевности је у томе, што се уопште не предаје историја хрватске, словеначке и македонске књижевности. Настава старије књижевности до XVII века је, углавном, ређање чињеница или је пак интерпретација идеалистичка. У излагању се на пример тврди да је књижевност средство за забављање људи, књижевни покрети и правци претстављају резултат засићености претходног покрета или правца и „преносе се као прилепљива мода“, хуманизам своди на „враћање на старо“, не укључујући ни оно што је у њему било прогресивно (скрипта: Општи курс историје југословенске књижевности – П. Колендић), превелики значај се придаје католичкој противреформацији, не указујући на њен реакционарни карактер, а читава књижевност нашег приморја се третира као бледи одблесак италијанске књижевности (скрипта: Општи курс историје југословенске књижевности). Студенте упућују на уџбеник Миховила Комбола, који је издат за време НДХ.

Новију књижевност предају хонорарни наставници (Милан Богдановић¹⁶ и Велибор Глигорић¹⁷), који нередовно долазе на предавање и не издају скрипте.

ђ) Настава психологије је у рукама буржоаских наставника. Наставник Опште психологије у излагању се наслања на француске и немачке буржоаске психологе (теорију мишљења заснива на учењу Месера, Билера и Вота). Учење разних буржоаских психолошких школа излаже некритички, уздржавајући се да заузме свој став. У предавањима се позива на 130 буржоаских психолога, а само се на једном месту задржао на Павлову. Психологију дефинише као науку која се не заснива на закономерности, већ на правилима. У својим тумачењима, провлачи фројдизам.

Питање наставних кадрова претставља озбиљан проблем. Поред тога што добар део наставног кадра на овим катедрама, због свог непријатељског става или због запарљености, штетно утиче на наставу, унашајући у њу буржоаска схватања, постоје и непопуњена места. Тако на филозофској групи постоји само један наставник који држи и историју филозофије, и Логику, Етику, Естетику. То смета и личном развоју наставника а и развоју ових предмета. На овој групи постоји само један асистент (а ни тај није по струци филозоф, већ педагог), који нема много услова за развој. На групи педагогије постоје само два асистената, од којих је један тек недавно дошао на факултет. Релативно је најтежа ситуација у погледу наставног кадра на катедри Историје. Ситуацију отежава и то што на старијим годинама студија нема ни једног напредног студента који се истиче и који би могао да дође у обзир за асистента.

¹⁶ Богдановић Милан (1892–1964), књижевни критичар, директор Народног позоришта у Београду.

¹⁷ Глигорић Велибор (1899–1977), књижевни критичар, књижевник и историчар.

Филозофски факултет у Загребу

У погледу наставних планова и програма иста је ситуација као и на филозофским факултетима у другим градовима. Планове је често пута мењао сам Факултетски савет, док на Интерфакултетском саветовању у Загребу није донета одлука о обједињавању плана на свим филозофским факултетима. Овај план још није ступио у живот.

Наставне програме израдили су сами наставници, и то тек у задње време, те послали преко деканата Министарству за школе и науку владе ФНРЈ, а да партијске организације наставника и студената нису имали у њих увида.

Код старих планова је карактеристична преоптерећеност, што је увођењем нових предмета (Основи марксизма-лењинизма, Политичка економија, Педагогија, два страна језика, Предвојничка обука) повећано. Ове потешкоће погађају нарочито студенте друге године, који се са закашњењем укупчају у нови план. Они на неким групама имају по 50 часова недељно предавања и вежби.

У извођењу наставе преовлађује уношење буржоаских схватања, што се код неких наставника испољава у потпуно непријатељском иступању. Такав је случај са наставом историје. Наставник редовно закашњава на предавања, скраћује на своју руку часове, изговарајући се хладном слушаоницом, место да предаје, 5 часова само утроши на давање литературе (при томе не наводи ни једно дело совјетских аутора). Предавања су му конфузна, пуна вулгарности. Тако, на пример, говорећи о физичком васпитању спартанских младића, прешао је на објашњавање физкултуре у нашој земљи, а затим на његове личне способности за физкултуру и страсти за ногомет и тиме завршава своје предавање. Говорећи о Тациту, рекао је да је у односу на Нерона необјективан, јер је Нерон највећи демократа, што потврђује чињеницом да је Нерон одлазио на игралиште и ту иступао у кратким гаћицама, а да то не би урадио ни један од наших министара или државника, итд. Да би донекле замаскирао свој став, размеће се марксизмом, подвлачећи да никога неће пустити на испит без познавања дијалектичког и историјског материјализма.

С друге стране постоји низ наставника који се још нису преоријентисали, иако би се на њих конкретним организационим мерама могло утицати.

Филозофски факултет у Љубљани

Из добивеног извештаја Управе за агитацију и пропаганду ЦК КПС сазнајемо да сада важе два плана: стари наставни план за студенте треће и четврте године и нови за студенте прве и друге године. Стари наставни план предвиђа студирање трију предмета: под А – главни предмет, под Б – споредни предмет, и под Ц помоћни предмет. Нови наставни план предвиђа студирање двају предмета једнаке важности под А и Б, који се разликују само по томе, што се предмет

под Б слуша три године. Надаље, нови наставни план разликује се од старог и по парциалним испитима, који омогућују надзор над студијом. Незгодна страна садашњег наставног плана јесте преоптерећеност великим бројем предмета.

Ниво предавања не задовољава. Да ли постоје наставни програми, ако постоје, ко их је израдио, каква је њихова оцена, о томе немамо, података. Из извештаја дознајемо само да „ниво предавања не задовољава“ али се ни то не конкретизује.

Филозофски факултет у Скопљу

О наставном плану и програму у извештају немамо никаквих података. Што се тиче извођења наставе, највећу тешкоћу претставља велики недостатак кадрова – има незаступљених предмета. Овај проблем другови привремено решавају тако, да поједине заједничке предмете слушају студенти свих факултета код једног наставника, или да неки професори предају и друге предмете, а за које немају потребну стручну спрему. Ове мере су се негативно одразиле на наставу. У првом случају наставник се обично оријентисао на програм свога факултета и тиме су се стварале тешкоће за слушаоце других факултета. У другом случају професори се преоптерећују и тиме се онемогућује њихово научно усавршавање, а предавања су им слабог квалитета. Међутим, ни оваквим мерама се ово питање не може решити, те се морају укидати читаве групе.

Највећи део професора хуманистичких предмета нису чланови Партије. Они на речима усвајају марксизам, али се у излагању држе својих старих схватања или пак, да би то сакрили, прибегавају ређању факата без икакве теоретске разраде. То се дешава и код чланова Партије, вероватно младих, а који не располажу довољним знањем из марксизма-лењинизма. Тако, на пример, код програма из предмета Историја македонског народа није дата оцена ни по једном питању (улога богумилског покрета у историји македонског и балканских народа, значај инвазије Турака за развитак наших народа). У програму овог предмета није дата оцена чак ни најважнијих догађаја из Народноослободилачке борбе, иако за то постоји богат материјал. У програму из Логике дате су додуше марксистичке поставке, али се не види борба против идеалистичких теорија.

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТИ

Правни факултет у Београду

Наставни план овог факултета донет је у октобру 1948 на Интерфакултетском савјетовању. Настава по новом наставном плану почела је тек ове школске године, те је, како се у извештају наводи, за сада тешко дати његову оцену. План

није прављен с обзиром на перспективу развоја правних односа у нашој земљи, већ углавном на основу садашњег стања правних односа у овом периоду нашег развоја и у том смислу план је углавном добар, бољи од свих досадашњих планова. Наставне програме изграђују сами професори.

Општа слабост практичног извођења наставе је, између осталог, и у томе, што се премало третира наша проблематика, чак се на разне начине то избегава. Неки наставници због тога беже у историзам. Тако наставник Историје државе и права у предавањима излаже само државе робовласничког поретка, не тумачећи уопште државу у периоду капитализма. Наставник Историје државе и права ФНРЈ у излагању иде само до капитализма. Они наставници који због природе свога предмета не могу ово да избегну, свели су своја предавања на површна препричавања законских прописа или на цитирање из чланака и говора наших партијских и државних руководилаца, без научног тумачења и научне анализе (на пример наставник Економије ФНРЈ). Наставник међународног јавног права не само што се у излагањима сувише дуго задржава на појединим питањима које добро познаје, а на штету целине градива, већ и таква предавања имају махом црту буржоаског међународног права. Тако на пример теза да 1907. године умало није дошло до рата између Француске и Немачке због неколико дезертера из Казабланке. Избегава третирање данашње међународне политичке ситуације.

Један део наставника строго се држи совјетских уџбеника. Неки у томе претерају у толикој мери да наводе примере којих у нашој пракси уопште нема (на пример уговор о грађењу).

Већина наставника на речима усваја марксизам, иако нису савладали своја ранија идеалистичка схватања. Други измирују дијалектички метод са догматичким (Никола Стјепановић: Административно право ФНРЈ. Свеска I стр. 7), а трећа група наставника не усваја марксизам ни на речима, као што је случај са наставницима Породичног права и кривичног права.

До скоро је на овом факултету било свега два асистента. У задње време је доведено још 9 асистената. На старијим годинама студије има веома мали број студената који се истичу склоностима за научни рад.

Правни факултет у Загребу

Наставни план, који су састављали сами професори, више пута је мењан. Наставни програми ни на овом Факултету још нису израђени. Због тога се и овде о идејности може говорити углавном на основу стања по катедрама и на основу начина излагања градива.

Треба учити жељу и позитивне намере појединих професора да научно предају, што им, наравно, спорије полази за руком. Тако, на пример, наставник Историје државе и права народа ФНРЈ покушава да да критику Хегелове дијалектике. Ова категорија наставника углавном настоји да у својим предавањима

обрађује онај материјал који му је мање више познат. Због тога исти наставник обрађује само историју права Хрвата, до 1102 године, како у својим предавањима, тако и у својим скриптама и књизи. Исто тако на Факултету има и неколико чланова Партије који се залажу за добар квалитет предавања.

Овим предавачима би било потребно да се пружа помоћ, како би у току свог даљег рада могли што боље изучавати марксизам-лењинизам и да свој предмет развијају у том смислу.

С друге стране постоји група професора, већином старијих, која се уопште не залаже за бољи квалитет наставе, већ унаша у њу ненаучност. Такав је случај са наставником Римског права, који не подвлачи класну борбу, или са наставником Уставног права, који не подвлачи разлику између устава СССР и земаља народне демократије и устава капиталистичких земаља, тако да су му предавања пуна збрке.

Неки од ових наставника иступају потпуно непријатељски, а против њих не предузимају се никакве мере. Један, на пример, отворено изјављује да су му предавања досадна и неинтересантна дужност. Иако је очигледно, да би овог предавача, с обзиром на његов став, а уз то године, требало сменити, по мишљењу у извештају у обзир би могао да дође његов зет „чији политички став је изразито реакционаран и чија предавања би у суштини била једнака предавањима његовог таста.“

Наставник међународног јавног права тврди у својим предавањима, између осталог, да би животни стандард Панаме и Трансјорданије био нижи, када тамо не би било Енглеца и Американаца, а осим тога и то, да колонијалне силе имају цивилизаторску мисију. За овај предмет, према извештају, додуше има бољег предавача, али се не предузимају мере. Исти је случај са низ предмета (Управно право, Прометно право, Грађански судски поступак, Међународно приватно право итд.). На предавањима из Управног права чују се, на пример, овакве поставке: „Енглески краљ је временом изгубио уплив на државне послове због тога, што први краљ ханOVERСКЕ куће није знао енглески, а његов први министар није знао Немачки. Због тога се краљ више бавио ловом и ноћним забавама, него досадним министарским седницама“. – Не удубљујући се у овакве поставке, које сама изнаша, Управа за агитацију и пропаганду ЦК КПХ у свом извештају наводи, да ова предавања задовољавају.

Поред тога за многе предмете уопште нема предавача. Према извештају стање је утолико горе, што ни међу старијим студентима нема комуниста који би показали веће интересовање за научни рад.

Правни факултет у Љубљани

О наставном плану и програму овог Факултета немамо никаквих података. У свом извештају Управа за агитацију и пропаганду ЦК Словеније наводи

само да се слаже са њима. Како је читав извештај врло оскудан, површан, он не износи стварну проблематику на Факултету. Из читавог извештаја може се, донекле, закључити да је материјал распоређен по старом систему, да постоји прилично збрке у одређивању материјала за поједине предмете.

У извођењу наставе преовлађује ненаучност, сухопарност у излагању, слушање старим подацима, површна обрада програма. Ни после задњег чишћења на овом Факултету, услед недостатака одговарајућег кадра, стање се није много поправило. Већина наставника је далеко од наше стварности, не ради научно и не показује вољу за идеолошку преоријентацију.

Правни факултет у Сарајеву

О наставним плановима у извештају Управе за агитацију и пропаганду ЦК КП БиХ уопште нема података.

Наставне програме израдили су пре кратког времена сами наставници, али не за све предмете. Програм за један део хуманистичких предмета рађен је искључиво по совјетским уџбеницима (Теорија државе, Теорија права, Међународно јавно право), а из Политичке економије, са извесним изменама, према програму овог Факултета у Београду, који се такође базира на програму совјетских школа и није довољно разрађен и конкретније повезан са нашом проблематиком. За предмет Основи марксизма-лењинизма био је најпре израђен привремени план, а недавно је добијен из Београда (и не види се из извештаја, да ли се ради о програму Правног факултета у Београду или о Министарству за науку и културу владе ФНРЈ). Из предмета Општа историја државе и права, Историја народне власти и Економика ФНРЈ још нису израђени програми.

При изради програма није вођено довољно рачуна о пропорционалности у обради појединих делова према значају проблематике. Тако, на пример, у појединим темама несразмерно много места заузимају уводни делови (на пример о економском развоју друштва – иако се ова тема посебно предаје), док се релативно мало и несређено разрађује развој политичких идеја и доктрина. Иако према извештају до сада израђени програми не одговарају, Комитет за високе школе и факултете упутиће их Министарству за науку и културу владе ФНРЈ.

У идејност и научност наставе на овом Факултету Управа за агитацију и пропаганду нема довољно увида, а студенти заснивају своје примедбе обично на општим утисцима и на ранијој политичкој оријентацији наставника. Конкретно се наводи, да се Историја народне власти и Економика ФНРЈ предаје искључиво према чланцима и говорима наших руководиоца.

У погледу наставног кадра стање је врло несређено. За низ предмета недостају наставници (Економика ФНРЈ, Политичка економија I део, Општа историја државе и права, Међународно право и Историја дипломатије), а с друге стране међу наставницима има приличан број старијих и слабих наставника.

Наставници – чланови Партије – предложили су у циљу боље контроле и подизања нивоа наставе, међусобно посећивање предавања, после чега би се дискутовало о методама наставе. Овај предлог је свакако неправилан и није ни мало чудновато што га наставници нису прихватили. До сада је Управа за агитацију и пропаганду ЦК КП БиХ, како се у извештају наводи, пружила мало помоћи уопште овом Универзитету. Помоћ се до сада састојала углавном у настојању, преко Комитета за високе школе и факултете и деканата појединих факултета, да наставници, за чије предмете нема потребних уџбеника, саставе и издају скрипта. Међутим, то је до сада учинио само мали број наставника. Ова скрипта ће пре штампања да прегледа комисија, састављена од стручњака из области појединих грана науке.

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТИ

Економски факултет у Београду

Наставни план овог Факултета претрпео је од почетка рада у 1945 г. седам пута промене. Наставни програми нису ни до данас фиксирани. Оцену наставних планова и програма са гледишта идејности и савремености допунимо из извештаја комисија које ће да их прегледају.

Једна од основних тешкоћа на овом Факултету јесте оскудица у наставницима: има свега шест сталних наставника, а остали су хонорарни. Због тога има низ незаступљених предмета: Политичка економија на другој и трећој години. Основи марксизма-лењинизма на првој години, Политичка економија социјализма на трећој години, Финансије ФНРЈ и још неки други.

У практичном извођењу наставе може нешто да се закључи према оскудним подацима са којима располажемо о оцени уџбеника и начину излагања градива.

Настава је добрим делом оптерећена буржоаским схватањима. Тако, на пример, наставник предмета Организација и пословање привредних предузећа излаже градиво кроз пословну страну, без повезивања са потребама и проблемима наше праксе. Уз то се поједине партије тумаче ненаучно. Висок фонд улоге на штедњу у Француској, на пример, образлаже се штедљивошћу француског народа (Милош Вучковић: Организација и пословање кредитних предузећа стр. 55). Надаље се тврди, да су велика предузећа у периодима криза мање стабилна од мањих предузећа. Наша социјалистичка предузећа и планска привреда уопште се не помиње. Настава анализе биланса преоптерећена је приказивањима разних буржоаских теорија: на широко се тумачи теорија Смаленбаха, Крозеза итд. и њима обухватају половину градива.

На неким предметима настава је на средњешколском нивоу. Настава Економике ФНРЈ излаже се, у недостатку уџбеника, на основу дневне штампе, без продубљивања и без аргументирања изван оног из дневне штампе. Код предмета планирање уопште се не излаже методологија планирања, те предавања често личе на прораду Петогодишњег плана на конференцијама Народног фронта (читав час на пример, говори о свињском граду у Панчевачком риту и о његовом значењу за Петогодишњи план).

Већина уџбеника којима се служе студенти састављена је на основу старих материјала. Писци се ослањају махом на буржоаске писце, износе примере који се базирају на капиталистичкој пракси.

Код привредне географије ФНРЈ студенти су упућени на уџбеник др. Пунковића, који је написан уз помоћ стране литературе, нарочито совјетске и то оне која је написана пре 10–12. година, док најновији подаци о економском развоју земаља нису узети у обзир.

У уџбенику има и грубих грешака. На пример: „Заосталошћу економском, друштвеном и културном развоју мањине индонезиских народа, оправдана је потреба одржавања колонијалних режима“. На географској карти овог уџбеника нема Кореје.

Привредну математику предаје по својим уџбеницима Видоје Веселиновић. Ови уџбеници испуњени су примерима из капиталистичке праксе, а издања из 1948. године су само препис старих издања са незнатним изменама. У својим предавањима професор не показује вољу да студентима објашњава најтеже партије.

У оквиру предмета Привредно право ФНРЈ изучава се и грађанско право, и то на основу књиге Грађанско право. Ова књига писана је на основу Грађанског законика који је био на снази у предратној Југославији и кроз њега се третирају приватно сопственички односи, док у односима у социјалистичком систему нема података. У овом уџбенику се ништа не говори о односима међу социјалистичким предузећима, о односу према народној имовини итд. У партији о хипотеци, у којој се говори о теоријама правне личности, за теорију реалности каже, да се реалност колективних интереса „највише осећала у Немачкој, где су инстинкт и потреба за удруживањем и колективним радом били одувек једна од битних карактеристика германске расе“.

За предмет Организација банкарског пословања постоји уџбеник предавача. Како у предавањима, тако и у уџбенику сувише се третира пракса капиталистичких банака.

Може се закључити да је у односу на предаваче стање прилично несређено. Нужно би било утврдити наставне програме, како би се и наставници и студенти могли правилније оријентирати. По могућности потребно би било прегледати најважније уџбенике, исправити крупне грешке и предузети мере било за стварање нових уџбеника или за допуну и прераду постојећих.

Економски факултет у Загребу

У погледу наставног плана и програма је иста ситуација као и код овог Факултета у Београду. Постоји само примедба да се наставни план од 1945. године мењао неколико пута, да је сувише обиман за четворогодишњу студију и да је број часова за поједине предмете неправилно одређен. Потребно би било да се издиференцирају важнији предмети и да се у наставном плану одреди који би се предмети предавали у ранијим годинама. Наставне програме израдили су пре кратког времена сами професори, али они, према извештају, не одговарају.

Марксизам-лењинизам, Политичку економију, Историју политичке економије и Финансијски систем ФНРЈ предају чланови Партије. Према извештају, тешко се може закључити каква су та предавања. Остале предмете предају професори који немају потребну стручну квалификацију. Међу њима има и отворених непријатеља, као др. Першић (Економска географија ФНРЈ и страних земаља), др. Крајчевић (Анализа биланса са ревизијом пословања), др. Мариновић (Економика шумарства), Вранић (Привредна математика),¹⁸ док остали не располажу са довољно знања из марксизма, да би били у стању да научно тумаче свој предмет.

У предавањима предмета Планирање има, на пример, оваквих поставки: „Планирање је могуће и у капитализму, и већ социјалисти-утописти су били први планери“.

Др. Першић, који је био асистент клеро-фашистичког професора Лукаса, поред тога што се служи старим, нетачним подацима о Југославији, има у својим предавањима и оваквих поставки: „План исушивања Лоњског поља је добро замишљен, али нереалан“. Овај наставник, који је по струци физички географ, своја предавања обично базира на физичку географију, не дотичући се важних политичко-економских односа. Тако, на пример, када говори о Дунаву уопште не спомиње јагму империјалиста око њега, Дунавску конференцију, нити став земаља народне демократије по питању режима пловидбе по Дунаву, већ опширно описује његову дужину и ширину, притоке и кроз које земље протиче.

Др. Мирковић¹⁹ у излагању Привредног система ФНРЈ каже, да социјализам као ни католицизам није наука, већ вера, а марксизам да је доктрина исто тако као што је меркантилизам, физиократизам итд.

Добринчић у својим предавањима Економике саобраћаја и поморства поставља питање, која је разлика између коња и аутомобила у економском смислу, или како утиче промет на марксизам (одговор: „Ширење марксизма преко кондуктера који путују кроз разне земље“).

¹⁸ Владимир Вранић (1896–?), математичар, професор на Економском и Техничком факултету у Загребу.

¹⁹ Мирковић, Мијо (1898–1963), економиста и књижевник; од 1945. године професор на Економском факултету у Загребу.

Код професора Вранића, који је раније био директор осигуравајућег завода, има још оваквих поставки: „Што више становништва, мање хране“, „што више радиш, то прије мреш“.

Чудно је да у извештају Управе за агитацију и пропаганду ЦК КПХ о низу професора постоји мишљење, да, на пример, Вранић иронише нашу стварност, окорели је припадник буржоаске класе и непријатељ социјализма, те му као таквом нема места на Факултету, или „велики и познати из времена окупације германофил“ итд., а до сада нису ништа учинили да замене ове професоре. У извештају се поставља да универзитетска аутономија отежава долазак на Универзитет млађим људима за професоре“, а с друге стране та иста универзитетска аутономија „држи људе који су у првом реду непријатељи, били су за време рата асистенти клеро-фашистичких професора, „познате присталице Малтусове теорије“, за време окупације декани факултета, бивши железнички чиновници који не познају економику итд. А партијска организација и Управа за агитацију и пропаганду није предузела никакве одлучне мере да се ови људи уклоне са факултета, нити у томе имају перспективе.

Економски факултет у Љубљани

У наставном плану и програму овог Факултета имамо такође мало материјала.

Према извештају Управе за агитацију и пропаганду ЦК КП Словеније овај Факултет је отворен 1945. године. Иако у извештају има низ формулација које подвлаче да је стање на Факултету у појединим групама добро, с обзиром да недостаје наставнички кадар, да настава ни програми нису израђени и утврђени, мора да се посумња у ову поставку. Изгледа да другови тамо немају довољно искуства нити у одабирању наставног кадра нити у погледу организације факултета, као ни у постављању наставног програма.

Програм наставног кадра поставља се тако, да сви предавачи морају да буду укључени у разне установе (Планска комисија, Министарство индустрије, Министарство рударства, Министарство финансије итд). Овакав кадар свакако нема довољно услова за научни рад, што може врло лако да доведе до тога, да се настава вулгаризује, да студенти добијају само уско практично знање, без теоретске подлоге.

Како се поставља питање наставног програма, види се из низа примера, као што је, између осталих, врло магловито и нејасно постављање проблема специфичности наше проблематике код изучавања Политичке економије и марксизма-лењинизма. За ове предмете служе се разним скриптама Више партијске школе при ВКП/б/, што је, с обзиром да је потребно да се изучава и наша проблематика, неправилно.

Наставни програм треба да одреди и литературу којом би се студенти служили. Неправилно је, на пример, да студенти изучавају *Капитал* без темељите припреме.

За предмет Економика ФНРЈ је иста ситуација као и на другим економским факултетима. Предавања се држе на основу говора и чланака наших руководиљаца.

Код предмета Економска историја ФНРЈ материјал није распоређен у правилној размери: поједине предкапиталистичке формације тумаче се опширније него капитализам и империјализам.

У извештају се поставља да је потребно издвојити „комерцијалне“ предмете од „политичко-економских“, сматрајући да код „комерцијалних“ предмета нема проблема у начину излагања градива. По овоме добија се утисак да руководиоцима Факултета није јасан проблем идејности наставног градива.

Осим тога, добија се утисак да је овај Факултет продужетак старих трговачких академија, на чији програм је само накалемљен део о научном социјализму, да руководиоци Факултета много више пажње обрађају на практично оспособљавање, а мање на теоретско оспособљавање. Изгледа да им није јасно питање какав кадар треба (да)²⁰ оспособљава овај Факултет, да ли практичаре или теоретичаре.

Као проблем овог Факултета поставља се питање уџбеника. Уџбенике немају, те се служе чланцима наших руководиљаца, разним уредбама итд.

Потребно је да се овом Факултету обезбеди добар наставни план и програм са циљем да се с једне стране ствара кадар научних радника, а с друге стране кадар стручњака-оперативаца.

Закључак

Анализирајући податке којима располажемо, долазимо до следећих закључака:

1. Наставни планови још увек нису фиксирани. Због тога на појединим групама влада збрка, преоптерећеност предметима, често мењање планова одразило се штетно на наставу.

Служећи се досадашњим искуством свих универзитета потребно је плановима дати задњу редакцију и коначно их утврдити.

2. Ни до данас не постоје прописани наставни програми. Програме су ту и тамо израдили сами професори, док их већина није израдила, но како исти нису били прописани, наставници нису сматрали за своју дужност да их се придржавају. То је штетно утицало на извођење наставе. Настава је махом била

²⁰ Испуштено у оригиналу.

извођена онако, како је најбоље одговарало спреми и назорима предавача. Код извођења наставе преовлађују буржоаска схватања (позитивизам, идеализам итд.), што је поред непријатељског става, великим делом резултат непознавања науке марксизма-лењинизма, и отуда неспособност њеног примењивања на поједине гране науке.

Настава многих предмета заостаје за нашом стварношћу. Један од разлога за то је научна запарљеност старих наставника, од којих само мали број настоји да се преоријентише. Из истих разлога постоји вулгаризација наставе.

На свим универзитетима претставља отворено питање хронолошки или циклични метод предавања.

Једну од главних сметњи за побољшање наставе претставља неорганизованост катедри. Катедра није још основна научна ћелија. Не одржавају се научни и стручни састанци наставника и асистената који раде на истој катедри, а с тим у вези не постоји ни одговорност шефа катедре за научни и наставни рад. Не постоји никаква брига шефова катедри за научно и стручно уздизање асистената. Асистенти су најчешће остављени сами себи без икакве помоћи професора, који их само оптерећују административним дужностима.

3. У погледу наставног кадра релативно најсређеније су прилике на Универзитету у Београду. У Загребу је потребно да се Управа за агитацију и пропаганду ЦК КПХ заједно са Управом за кадрове залаже за чишћење непријатељских елемената са Универзитета.

Незаступљених предмета има на свим универзитетима, али ово питање је нарочито акутно у Скопљу и у Сарајеву.

4. Прегледаних уџбеника углавном нема. Студенти не располажу са потребном литературом, нити се упућују на постојеће проверене изворе.

5. Управа за агитацију и пропаганду републичких ЦК, сем у Србији и у Македонији, није се до сада бавила овим питањима, а у колико се у вези са траженим извештајима заинтересовала, учинила је то површно и није довољно претресала могућности решавања проблема.

Оделење за школство²¹

²¹ Сркуљ руком.